

УДК 94(477):338(498.6/7) “1940/1944”

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ
В ТРАНСНІСТРІЇ (1941–1943 рр.)

О.В. Новосьолов

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Дослідження охоплює значний період Другої світової війни. Простежено процес, а також механізми, специфіку та характер анексії Трансністрії в контексті румунсько-німецьких домовленостей щодо територій у межиріччі Дністра та Південного Бугу. Охарактеризовано основні військово-політичні, економічні заходи уряду І. Антонеску на окупованих Румунією землях в 1941–1943 рр. Визначено результати та наслідки румунського окупаційного режиму півдня України у 1941–1943 рр.

Ключові слова: політика Румунії, диктатура І. Антонеску, Трансністрія, анексія, «етнічна пурифікація», румунізація, колонізація.

Вступ. Сучасний етап розвитку української історичної науки вимагає осмислення тематики наукових досліджень. Демократичні процеси в Україні сприймаються суспільством та європейською спільнотою як важливий етап становлення української державності. Події сьогодення, черговий раз доводять ключове значення Української держави не лише на пострадянському просторі, але й на Європейському континенті. Український народ духовно й цивілізаційно посідає достойне місце в сім'ї європейських народів, а складні та неодно-

значні віхи його історії, його боротьба та жертви є свідченням незламного прагнення до свободи та демократії.

Підтверджуючи свій європейський вибір Україна демонструє світу бажання розвивати міжнародні взаємини на засадах демократії та партнерства. Будучи одночасно частиною Центрально-Східної та Південно-Східної Європи Україна підтримує відносини з усіма країнами регіону. Пріоритетним напрямком є розвиток політичних, економічних та культурних взаємин держав Дунайського та Чорноморського басейнів. У даному контексті варто відзначити румунсько-українські відносини, сьогодення яких можна охарактеризувати як партнерське. Між суверенними державами встановлено дипломатичні зв'язки, відбуваються обміни державними візитами та делегаціями, але все ж залишається ряд важливих питань, які потребують належного розв'язання. Саме тому активізація дослідницької роботи, як з українського так і з румунського боку, має сприяти послабленню напруги у взаєминах, створенню об'єктивної основи для рівноправного політичного та культурного діалогу, особливо його економічної та гуманітарної складової.

Румунія, західний сусід України, заслуговує значно більшої уваги

з боку українських істориків і публіцистів, ніж це спостерігається у публікаціях пострадянського періоду. Трагічний шлях Румунської держави в часи Другої світової війни від воєнного союзника гітлерівської Німеччини до становища сателіта, а пізніше (через складні проблеми воєнного, внутрішньополітичного і міжнародного характеру) до союзника антигітлерівської коаліції значною мірою відрізняється від долі інших європейських держав [20, с. 44]. Важливе місце у розробці цього напрямку займає питання українських земель в політиці Румунії в роки диктатури Іона Антонеску (1940–1944 рр.). В цьому контексті, особливий інтерес для нас становить політика економічної експлуатації українських земель румунською окупаційною владою.

Виклад матеріалу. Після анексії частини Південної України німецьке командування передало під тимчасове управління свого союзника – Румунії територію, яка охоплювала Одеську, Ізмаїльську, Чернівецьку, південні райони Вінницької, західні райони Миколаївської та Херсонської областей. Румунська влада створила на цих землях адміністративну одиницю – Трансністрію. Забезпечення ефективного використання економічних ресурсів України стало основною функцією окупаційних органів.

Трансністрія формально до складу румунської держави не ввійшла. Згідно з німецько-румунською угодою (угода «Тетеряну-Хауффе»), яка була підписана 30 серпня 1941 р. представниками румунського та німецького командування, Румунія

отримувала німецький мандат на здійснення управління та економічну експлуатацію території між Дністром та Південним Бугом (Трансністрії) та області Буг-Дніпро. Таким чином було встановлено подвійну демаркаційну лінію: одну вздовж Дністра, яка відділяла Румунію від її ж окупаційної зони, інша – вздовж Південного Бугу, яка розмежовувала румунську та німецьку окупації [1].

В основу угоди було покладено лист фюрера, адресований І. Антонеску від 14 серпня 1941 р., лист-відповідь кондуктора від 17 серпня 1941 р. та лист керівника німецької військової місії в Румунії адресований Верховному Командуванню Румунії від 24 серпня 1941 р.

Згідно з цією угодою, Румунія мала відповідати за безпеку, адміністрацію та економічну експлуатацію Трансністрії. Крім того румунська сторона мала забезпечувати функціонування комунікацій та зв'язок. Німецька сторона виконувала в Трансністрії роль консультанта та надавала необхідну підтримку румунській адміністрації. Стосовно області Буг-Дніпро, то відповідальність за адміністрацію та економічну експлуатацію цієї території покладалася на Німеччину. Румунія мала підтримувати порядок та безпеку у цій області [2].

Для управління окупованими землями та для координації дій місцевої адміністрації при кабінеті міністрів був створений «Військово-цивільний кабінет для адміністрації Бессарабії, Буковини та Трансністрії» (далі – КББТ), який очолив генеральний секретар уряду [17.]. На відміну

від Бессарабії та Буковини, де владу обіймали військові, у Трансністрії 19 серпня 1941 р. губернатором було призначено цивільну особу – професора права Георге Алексяну, що 1938–1939 рр. був королівським резидентом Буковини. Губернатор Трансністрії підпорядковувався безпосередньо кондукетору та Президії Ради міністрів [24, с. 87].

Столицею Трансністрії спочатку став Тирасполь, а після 16 жовтня 1941 р., столиця губернаторства була перенесена до Одеси [26, с. 55]. Перед місцевою адміністрацією ставилося завдання налагодити на території провінції економічне й політичне життя. Виконавчий орган Трансністрії – Генеральний секретаріат – складався з відділів – директоріатів. Кожний директоріат відповідав за конкретні функції: сільське господарство, економіку, охорону здоров'я, культу, юстицію, фінанси, шляхи, будівництво, залізниця, техніка [7].

Провінція займала площу приблизно в 40 тис. км² з населенням 2,327 млн осіб. На території Трансністрії було створено 13 повітів: Ананіївський, Балтський, Березовський, Дубосарський, Голтський, Ямпільський, Могилівський, Очаківський, Одеський, Овідіопольський, Рибницький, Тираспольський, Тульчинський [24, с. 88.]. Для цієї території було впроваджено окупаційну німецьку марку – як єдину законну валюту. Полковник Васіліу з цього приводу повідомляв в Бухарест, що румунська влада в Трансністрії без румунських грошей сприймається як тимчасове явище.

Німецький мандат на здійснення Румунією управління території межиріччя Дністра та Південного Бугу, зберігав невизначений юридичний статус Трансністрії. Уряд Румунії утримувався від будь яких політичних заяв, щодо офіційного статусу цієї території. 16 грудня 1941 р. на засіданні уряду губернатор Трансністрії, Г. Алексяну, звертаючись до кондукетора заявив, що він діє в провінції з думкою про те, що румунська влада тут встановлена остаточно і назавжди. Звертаючись до членів уряду, диктатор зазначив, що на даний момент, він не може зробити політичної заяви щодо статусу Трансністрії. При цьому маршал дав настанову Г. Алексяну діяти на загарбаних землях так, ніби влада Румунії встановлена тут на два мільйони років [4]. Диктатор наголосив, що не має наміру втрачати те, що здобув такою важкою працею. Трансністрія, на думку Антонеску, повинна була стати румунською територією. На думку кондукетора, не існувало сили, яка б завадила Румунії здійснити свої плани на окупованих землях [5].

У листопаді 1941 р. на засіданні ради міністрів кондукетор заявив, що для Трансністрії ставиться питання колонізації [13]. З метою вивчення умов для колонізації цієї області наприкінці 1941 – початку 1942 рр. в Дубосарський, Рибницький, Балтський, Ананіївський, Ямпільський та Могилів-Подільський повіти були направлені спеціальні комісії [8.].

Губернатор Г. Алексяну висував свої плани щодо колонізації Трансністрії. Він запропонував звільнити усі

придністровські села від «чужорідних елементів» до весни 1943 р. Звільнені землі він пропонував передати фронтовикам та ветеранам. Колонія, на думку Алексяну, мала представляти компактне румунське поселення, яке населяють близькі родичі [9].

Після створення адміністративних одиниць у Трансністрії (повітів та районів), окупаційна влада провела підрахунок усіх сільськогосподарських машин, худоби, підприємств та обладнання [25, р. 188].

Однак, поки румунська влада визначалася щодо економічної політики в Трансністрії, адміністрація Алексяну вже восени 1941 досягла певних «успіхів» в освоєнні новоприєднаних земель. 1 листопада 1941 р. губернатор Г. Алексяну повідомляв в Бухарест, що «на даний момент в країну відправлено чи готується до відправки на збірних пунктах:

1. Худоба (усього – 23,5 тис. голів на суму 470 млн леїв), в т.ч.: відправлено – 6 тис. голів; готові до відправки у повіті королівства – 9 тис. голів; взяті румунською армією при відході – 7 тис. голів; безплідна худоба для відгодування – 1,5 тис. голів;

2. Вівці (усього – 20 тис. голів на суму 40 млн леїв), в т.ч.: взяті румунською армією при відході – 17,5 тис. голів; готові до відправки з Григоріополя та Тирасполя – 25 тис. голів;

3. Шерсть – 10 тис. кг на суму 2 млн леїв;

4. Пшениця – 150 вагонів на суму 15 млн леїв;

5. Шкірсиловина – 2,5 вагона на суму 1 млн 250 тис. леїв.

Таким чином, зібрано худоби і

сировини на загальну суму 627 млн 250 тис. леїв» [9]. Отже, «економічне освоєння» Трансністрії розпочалося з перших днів встановлення тут румунської окупаційної влади.

В іншому документі Г. Алексяну інформує маршала Антонеску на початку 1943 р. про те, що в губернаторстві Трансністрія підготовлено для країни 3 тис. каракулевих овець, для транспортування яких необхідно 30 вагонів з ярусами, або ж 60 звичайних. В цьому ж листі губернатор Трансністрії зазначав, що вже 15 березня він зможе відправити у Румунію 5 тис. свиней йоркширської породи, для відправки яких потрібно 50 вагонів з ярусами. Алексяну повідомив що 1 квітня 1943 р. в королівство буде відправлено 3 тис. голів великої рогатої худоби та 10 тис. голів домашньої птиці [10]. Таким чином, масовий вивіз сільськогосподарської продукції та сировини дозволив румунському уряду певний час уникати внутрішньої кризи, яка з кожним роком, в умовах війни, поглиблювалася.

Все те, що на території губернаторства Трансністрія представляло собою хоч якусь цінність – підлягало конфіскації. В листопаді 1941 р. румунською владою до складу воєнних трофеїв було включено устаткування південних заводів, фабрик, культурні та історичні цінності, обладнання навчальних закладів [11]. З 3 грудня цього ж року, відповідно до постанови румунської Ради міністрів, було створено спеціальну організацію – «Одеську службу захоплень і збору трофеїв» 20, яка підпорядковувалась безпосередньо генеральному штабу.

На підставі цього рішення, за свідченнями Г. Алексяну на судовому процесі над урядом Антонеску, губернатор Трансністрії відправив у Румунію устаткування Одеської фабрики по виробництву запасних частин для сільськогосподарських машин, обладнання фабрики кіноапаратури, судноремонтний завод, верстати трьох меблевих фабрик, десять друкарень, завод по виробництву медичних інструментів та багато іншого [17, с. 141].

Визначаючи особливе економічне місце Трансністрії в планах Румунії, кондукетор на засіданні уряду 13 листопада 1941 р. заявив, що війна обійшлася країні в 170 млрд. леїв. Антонеску наголосив, що необхідно докласти усіх необхідних зусиль, для того щоб вирвати з Трансністрії 10–15–20 і навіть 40 млрд. леїв, оскільки Трансністрія перебуває під військовою окупацією, усе цінне є військовим трофеєм 22. За повідомленням 4-го відділу румунського генштабу, з Одеси до 4 липня 1942 р. було відправлено 3887 вагонів «військових трофеїв» [24, с. 188].

Уся продукція, що вироблялася в губернаторстві відправлялася в Румунію, або використовувалася на місці для потреб окупаційною адміністрації та забезпеченню військ. Віце-прем'єр Румунії М. Антонеску на засіданні уряду звертаючись до губернаторів провінцій наголосив, що надлишки запасів, які перевищують потреби армії повинні вивозитися в Румунію [14]. Здійснюючи вивіз сировини та сільськогосподарської продукції з окупованих земель, румунський уряд

намагався, таким чином, подолати продовольчу кризу в середині країни, та виконати свої зобов'язання, щодо поставок продуктів харчування, по відношенню до Німеччини та Італії [15].

Не обмежуючись цим, румунський уряд постійно вимагав від окупаційної влади збільшити поставки майна з окупованих земель, мотивуючи це військовою необхідністю. Для збільшення вивозу «трофеїв», маршал Антонеску прислав в Одесу у 1942 р. генерала Потопяну, який очолив так звану «трофейну комісію». У жовтні 1942 р. за наказом віце-прем'єр міністра М. Антонеску, Г. Алексяну відправив у Румунію 500 тракторів.

Як свідчив Г. Алексяну, обсяг майна й устаткування, що підлягав вивезенню, був настільки великим, що у 1943 р. за наказом Антонеску була створена друга «трофейна комісія», яку очолив генерал Васіліу, колишній начальник інженерного управління військового міністерства Румунії. Уповноваженим при адміністрації Трансністрії, щодо вивозу обладнання й устаткування; а також особливо цінного майна, біло призначено генерала Мосіу [21, с. 206].

Мосіу та Васіліу налагодили відправку не лише устаткування фабрик та заводів, але й змогли переправити в королівство значні історичні та культурні цінності. Точну кількість вивезеного майна Г. Алексяну назвати не зміг. Він пояснив це тим, що сам І. Антонеску 17 березня 1943 р. заявив на засіданні Ради Міністрів, про те, що «необхідно брати з Трансністрії якомога більше, але без документів,

з тією метою, щоб завтра росіяни не змогли представити докази про здійснені злочини» [20, с. 117].

Ще 21 лютого 1942 р. з Одеси до Румунії було відправлено 11899 вагонів різного майна [28]. Цього ж року – 30 червня – в Бухаресті було підписано німецько-румунську конвенцію, що стосувалася питань розподілу награбованого з України. Відповідно до підписаної конвенції, «продовольство і фураж захоплені румунськими частинами в розмірі, що переважають їх невідкладні потреби, будуть передаватися німецькій владі».

Влітку 1942 р. за наказом Антонеску на базі «Одеської служби захоплення та збору трофеїв» при генштабі було створено п'ять організацій «Z-1». 25 червня 1942 р. організаціям «Z-1» були надані секретні настанови «Про функції організацій «Z-1»» за підписом начальника румунського генштабу. В функції організацій «Z-1» входило збір та відправка в Румунію награбованого майна [17, с. 141].

Особливо відзначилася одеська організація «Z-1», яка до 20 грудня 1942 р. зуміла відправити в королівство матеріальних цінностей на загальну сум 18,6 млрд. леїв. Крім того, в Румунію було відправлено 49 ящиків археологічних матеріалів з одеських музеїв. Ці матеріали були направлені у музеї старожитностей в Бухаресті та Яссах.

На відміну від одеської організації «Z-1», яка вела облік майна і цінностей, що відправлялися до Румунії, в Криму та в Донецькому басейні організації «Z-1» при відправці так званих «військових трофеїв» обліку та

оцінки майна не здійснювали.

Румунська окупаційна влада, яка господарювала в Трансністрії, йшла за німецьким сценарієм, проводячи «освоєння» промисловості окупованої території. Уряд Антонеску проводив політику деіндустріалізації провінції, що відповідало діяльності організацій «Z-1». Важливі промислові об'єкти Трансністрії підпорядковувалися безпосередньо уряду губернатора Алексану. У віданні одеського муніципалітету було спочатку 49, а в подальшому 70 найбільших підприємств Одеси. Муніципалітету румуни не дали можливості довго господарювати на закріплених за ним підприємствах. Так уже 23 жовтня 1942 р. повідомлялося «про передачу під контроль губернаторства таких підприємств: 10 металообробних, 4 лісових і меблевих, 3 хімічних, 8 текстильних, 3 будівельних, 12 харчових, 8 шкіряних». Після цієї передачі у віданні муніципалітету залишилося 22 підприємства, але й вони незабаром перейшли під контроль окупаційної влади [18, с. 292–293].

Висновки. Отже, зважаючи на тимчасовий характер окупації Трансністрії, румунська влада намагалася у повному обсязі використати економічний потенціал цієї області. Уряд І. Антонеску сподівався за рахунок окупованих земель забезпечити значний державний прибуток і покрити військові потреби Румунії. Масовий вивіз сировини та сільськогосподарської продукції став першочерговим завданням щодо «економічного освоєння Трансністрії». Крім того вивозу підлягало цінне майно, твори мисте-

цтва, культурні та історичні цінності. З цією метою румунською окупаційною владою було створено так звану «Одеську службу захоплення і збору трофеїв», з літа 1942 р. зважаючи на затяжний характер війни на базі цієї служби було утворено п'ять організацій «Z-1». До військових трофеїв було також зараховано устаткування одеських фабрик та заводів, майно та обладнання навчальних закладів, медичних установ тощо. Збір та вивіз цінного майна насправді був відвертим грабунком Трансністрії.

Аграрне освоєння анексованих земель румунський окупаційний апарат планував здійснити шляхом колонізації сільськогосподарських районів переселенцями з Румунії. Важливим аспектом колонізації Трансністрії була примусова румунізація та депортації за межі провінції нерумунського населення. Щодо промислового «освоєння» Трансністрії, то румунська окупаційна влада йшла шляхом деіндустріалізації провінції, про що свідчить масовий вивіз устаткування та обладнання фабрик і заводів. Таким чином, румунська окупаційна влада проводила економічне освоєння Трансністрії колоніальними методами. Експлуатація окупованих областей України, діяльність «Одеської служби захоплення і збору трофеїв» та організацій «Z-1», грабівницька й злочинна колонізація сільськогосподарських районів провінції – все це використовувалося для пограбування місцевого населення та збагачення правлячих кіл Румунії.

Джерела та література

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova (Національний Архів Республіки Молдова – далі ANRM), ф. 706, оп.
2. ANRM, ф. 706, оп 1, спр. 9, арк. 66.
3. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 9, арк. 67.
4. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 12, арк. 652.
5. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 560, арк. 272.
6. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 560, арк. 273.
7. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 568, арк. 166–167.
8. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 1208, арк. 19.
9. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 564, арк. 27.
10. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 819, арк. 106–111.
11. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 823, арк. 11–12.
12. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 1, арк. 1–3.
13. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 1208, арк. 273.
14. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 18, арк. 38.
15. ANRM, ф. 706, оп. 1, спр. 520, арк. 14–15.
16. ANRM, ф. 706, оп. 1 спр. 556, арк. 89–90.
17. Ветров І. Діяльність німецьких монополій та військово-економічного апарату Третього Рейху на окупованій території України (1941 – 1942 рр.) / І. Ветров // Молода нація. Альманах. – К. : Смолоскип, 1998. – С. 141.
18. Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР : Истоки, планы, реализация (1.IX.1939 – 19.IX.1942) / И.Э. Левит. – Кишинев : Штиинца, 1981. – С. 292–293.
19. Русак А.В. Союзники гитлеровской Германии в войне против СССР 1941–1945 / А.В. Русак. – К.: Ин-т истории Украины НАН Украины, 1998. – С. 44.

20. Попович К.Ф. Память времени : Записки военного разведчика / К.Ф. Попович. – М. : Фонд Андрея Первозванного, 2002. – С. 115–117.

21. Gheorghe I. Un dictator neferecit – marșalul Antonescu : Calea României spre Statul sateli / I. Gheorghe. – București : Machiavelli, 1996. – P. 206.

22. Nistor I. Istoria romanilor din Transnistria : Organizarea cultura și jertfa lor / I. Nistor. – Bucuresti : Eminescu, 1995. – P. 87.

23. Kiristescu C. România în al doilea război mondial : [in 2 vol] / C. Kiristescu. – București : Universul Enciclopedic, 1995. – Vol 1. – P. 55.

24. Procesul lui Ion Antonescu / [Ed. ingr. de I.Craca]. – Bucuresti : Eminescu, 1995. – P. 186–188.

25. Procesul lui Ion Antonescu / [Ed. ingr. de I.Craca]. – Bucuresti : Eminescu, 1995. – P. 188.

Novosiolov A.V. ECONOMIC POLICY OF THE ROMANIAN OCCUPATION AUTHORITIES IN TRANSNISTRIA (1941–1943). The article researches the significant period of the Second World War. The author explores process and describes basic military-political, economic and cultural measures taken by I.Antonescu's government introduced to occupied Ukrainian territories at this period. The author studied mechanism, particularity and character of annexing Transnistria in the context of Romanian – German agreements about Ukrainian territories (country between the Dnister and the Southern Bug rivers). The author defined results and consequences of political and occupational regime of the southern part of Ukraine in 1941–1943.

Keywords: policy of Romania,

dictatorship of I. Antonescu, Transnistria, annexation, «ethnic purification», romanization, colonization.

Новосёлов А.В. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА РУМЫНСКОЙ ОККУПАЦИОННОЙ ВЛАСТИ В ТРАНСНИСТРИИ (1941–1943 ГГ.).

Исследование охватывает значительный период Второй мировой войны. Прослежен процесс, а также механизмы, специфика и характер аннексии Транснистрии в контексте румыно-германских договоренностей по территории в междуречье Днестра и Южного Буга. Охарактеризованы основные военно-политические, экономические меры правительства И.Антонеску на оккупированных Румынией землях в 1941–1943 гг. Определены результаты и последствия румынского оккупационного режима юга Украины в 1941–1943 гг.

Ключевые слова: политика Румынии, диктатура И.Антонеску, Транснистрия, аннексия, «этническая пурификация», румынизация, колонизация.